

תפקיד העדים בדיני הנפשות

"לבד ראה זה מצאתי, אשר עשה האלקים את האדם ישר".¹

המאמר מוקדש לעילוי נשמת יקירנו דוד ז"ל בן יעקב ועליזה רייז יבלחטי"א. דוד, עלם חמודות מלא תום ומקרין חיוניות ושמחה, היה מבאיו הקבועים של בית מדרשו, ויצר קשרי חברות חמים עם תלמידי הישיבה. היה מרבה בלימוד פרקי אבות, וזהיר מאד במצוות כיבוד אב ואם. דמותו, דמות "העשיר השמח בחלקו", ונעימות תלמודו ושירתו המיוחדת, הטביעו את חותמם בבית המדרש. בשנתו האחרונה למד בישיבת ההסדר במעלה אפרים, שם ניכרה בו צמיחה והתפתחות מיוחדת.

ת. נ. צ. ב. ה.

נלב"ע כ"ח שבט תשס"ד.

בסקילה מצינו דין מיוחד - "יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה".² במסכת סנהדרין מבואר, כי הלכה זו נוהגת גם במיתות בית דין נוספות (שריפה, חנק).

דין מיוחד זה מעלה לפנינו את השאלה ביחס לתפקידם ומעמדם של העדים במשפט העברי. לכאורה, לאחר חקירת העדים ומתן פסק הדין צריך היה תפקידם להסתיים. מדוע צריכים העדים להמשיך לקחת חלק פעיל גם בביצוע גזר הדין?

לשם הבנת עניין זה יש לעיין בכלל בנושא עונש המוות בתורה, משמעותו והשפעתו.

בפרשיות העוסקות במקרים של עונש מוות (ראה, שופטים, כי תצא), חוזר הביטוי "ובערת הרע מקרבך" פעמים רבות. ויש להבין ביטוי זה - מהו הרע אותו אנו מבערים?

ההבנה השטחית אומרת, שהאדם החוטא הוא הרע, ואותו אנו מצווים לבער מקרבנו. אך נראה שהבנה זו אינה נכונה, וזאת מכמה סיבות:

¹קהלת ז כט

²דברים יז ז

- ראשית, ביטוי זה מיותר לכאורה, שהרי כבר נצטוונו להמית את החוטא.
- בנוסף, קשה לומר שהתורה מגדירה את החוטא כ"רע". מה עוד שלפי חז"ל מיתתו של הנידון היא כפרתו, דהיינו הוא לא מת כ"רע" שצריך להיות מבוער.
- עוד יש להבין מדוע במקרים מסויימים, כמו בזקן ממרא, נאמר "ובערת הרע מישראל"?
- ועוד יש להבין מדוע במסית לא נאמר "ובערת הרע מקרבך", וכי יש רע יותר ממסית?

משום כך, עלינו לחפש פירוש אחר לביטוי "ובערת הרע" – מיהו ומהו ה"רע"?

הפסוק המסיים את פרשת מסית, הוא "וכל ישראל ישמעו וייראו, ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך"³; התורה ממקדת את משמעות העונש דווקא בתיקון העתידי העולה מן העונש, התיקון של כל ישראל.

כך נבין גם את הנאמר בפרשת כי תצא, ביחס למי שנידון בסקילה ונתלה – "לא תלין נבלתו על העץ... כי קללת אלקים תלוי"⁴. מטרת העונש היא קידוש השם העולה ממנו, ואילו הלנת המת על העץ היא חילול השם, צלם אלוקים מתבזה.

ההסבר העמוק של עונש המוות הוא:

הרע מוצא לו אחיזה בליבות בני האדם. האדם שחטא, הוציא מן הכוח אל הפועל את מציאות הרע. למעשה, הוא ביסס את הרע בליבות בני האדם. כאשר נתחייב האדם סקילה, ההוצאה להורג אמורה ליצור תיקון חברתי כללי של ביעור הרע מליבות בני האדם.

"ובערת הרע מקרבך" פירושו אפוא – ביעור ה"רע" שבליבנו. הנידון למוות זוכה במיתתו לתקן את החברה, משום כך "מיתתו כפרתו".

זהו פשר החזרות המרובות על הביטוי "ובערת הרע מקרבך"; עונש המוות הוא בעייתי ויש בו סבל והפסד, לכן יש לחזור ולשנן את משמעותו החינוכית.

כך נבין מדוע מתבצעת הסקילה במעמד כל אנשי העיר, ואף בהשתתפותם הפעילה – "יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה"; אין

³ דברים יג יב

⁴ דברים כא כג

מדובר ח"ו במחזה תיאטרלי גרידא, כפי שהיה מקובל בחברות לא תרבותיות. מעמד הסקילה הוא מעמד של טהרה ציבורית, ביעור הרע מתוך החברה. "וכל ישראל ישמעו וייראו ולא יזידון עוד".

מכאן נגיע לשאלת תפקידם של העדים. אם תפקידם הוא רק בירור העובדות, מדוע הם שותפים לביצוע גזר הדין?

העדים הם, למעשה, המביאים את המקרה לתודעה הציבורית.

על עד אחד נאמר "לא יקום עד אחד באיש לכל עוון ולכל חטאת"; מעשה שנעשה לעיני עד אחד אינו מובא לידיעת הציבור, הוא אינו חורג מן התחום האינטימי.

לכן, גם הטיפול במקרה כזה אינו טיפול ציבורי. העד הרואה, אם הוא בעל מעלה רוחנית, יכול וצריך לטפל במקרה, בכוחות עצמו, על ידי מצוות תוכחה. לכל הפחות עליו להתרחק מעובר העבירה, לבל ימשך אחריו.

רק מעשה שנעשה לעיני שני עדים מובא לידיעת הציבור. העדים הם בעצם הגורמים לכך שהמעשה חילחל לתודעה הציבורית. מכיוון שכך, הם גם צריכים ליטול חלק פעיל בביצוע גזר הדין, דהיינו ביעור הרע מן התודעה הציבורית.

ההשגחה אשר זימנה אותם למקום העבירה, העמידה אותם במוקד העניין הציבורי, היא בעצם זו שהטילה עליהם את האחריות לתיקון הציבורי של המצב. "יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו".

במבט רחב יותר, יש כאן ביטוי לתפקידנו כבני אדם; אנו שותפים לקב"ה. לא אנחנו כבני אדם הורגים את הנידונים למוות, ההשגחה העליונה היא שזימנה את המאורעות והיא שחוקקה את החוקים, היא זו שמובילה אותנו לעשות את המעשה הנכון לתיקון העולם. כוונתו יתברך, שאנו כחברה מתוקנת נהיה שותפים להנהגת הטוב והחסד המחוברת למשפט.